

Hvad er filosofi?

hvad vil det sige at filosofere?

af Mogens Lilleør, 1996

Filosofien drejer sig om at besvare de grundlæggende spørgsmål om verden, naturen og mennesket, som rejses gennem menneskets møde med omverdenen, skriver den amerikanske filosof Thomas Nagel i *Hvad er meningen med det hele?* fra 1991. Hvor en fysiker ville gå direkte i gang med at undersøge verdens byggestene, de elementer som verden er lavet af (f.eks. atomer og tyngdekraft), deres egenskaber, så ville filosofen nøle og i stedet spørge 'hvordan kan vi egentlig vide, at der er en verden som kan undersøges, dvs. en verden uden for vores bevidsthed?'. Mange mennesker kunne spørge, om det er forkert at arbejde sort eller købe 'varme' ting, men filosofen ville snarere spørge 'hvad er det der gør en handling rigtig eller forkert?'. En del ville givetvis mene, at det er værd at efterstræbe et godt liv, men filosofen ville spørge 'godt med hensyn til hvad?', og er svaret at det er velfærd, så i hvilken forstand velfærd? Velfærd som 'fravær af smerte og lidelse' eller velfærd 'som opfyldelse af ønsker'? Desuden ville hun overveje om velfærd overhovedet er noget, der kan sættes som mål og forfølges direkte. Ingen kommer igennem livet uden at tage begreber såsom 'verden' eller 'viden om verden', 'rigtig eller forkert' og 'velfærd' for givne. Men i filosofien er det netop sådanne begreber, der undersøges, hævder altså Nagel.

Disse filosofiske spørgsmål, og alle de mange andre vi kunne stille, er dybest set udtryk for en hensigt om at forstå, hvordan mennesket passer ind i universet. Et samlet svar repræsenterer en ide om verden, samfundet, mennesket og dets forhold til naturen og måske selve meningen med tilværelsen. Spørgsmålene er filosofiske men dermed i høj grad også praktiske. De er praktiske, fordi svarene på dem betyder noget for, hvordan vi lever vores liv. Svarene rummer jo en opfattelse af hvad verden og mennesket er, og hvordan vi vælger at indrette os på jorden, dvs. hvordan vi vil bygge samfundet op, vil afhænge af hvordan vi mener verden og mennesket er.

Mange filosofiske spørgsmål eller problemer er alménmenneskelige fordi de udspringer af visse grundvilkår alle mennesker er underlagt, f.eks. fødsel og død, behov for føde, varme, tryghed, udfoldelse og omsorg. Men svarene behøver ikke være alménmenneskelige, fordi menneskene på en række andre områder lever under vidt forskellige vilkår f.eks. geografisk og klimatisk. Svarene varierer fra folkeslag til folkeslag, fra kultur til kultur, og et samlet svar udmøntes som en filosofi. Som sådan rummer filosofien i en given kultur de forudsætninger, som meninger og handlinger bygger på, men ofte på en måde som i det daglige står uklart for den enkelte der lever i og med kulturen. Den enkelte anvender så at sige filosofien uden at vide det. Filosofien er transparent som en brille man ser igennem, men ikke er opmærksom på, som tandlægens sonde hun mærker hullet i dine tænder med uden at fokusere på den. Filosofien er

med overalt som perspektiv og forståelsesramme, men i sig selv er denne ramme 'tavs'. At filosofere er at forsøge at sætte ord på denne 'tavse viden'. Succesfuld filosofien resulterer i en afklaring af de filosofiske forudsætninger, og dermed i en bedre, mere begrundet forankring af vore meninger, men dermed betyder den også, at vi ofte må opgive meninger vi troede var sikre. At filosofere er på denne måde ofte selvransagelse.

I den konkrete situation er det undren, nysgerrighed og fascination, der inspirerer til at filosofere, ofte er det et konkret problem, der er katalysator. Den norske filosof Arne Næss beskriver i sin *Filosofihistorie* fra 1963 en række problemtyper som kan anskueliggøre dette. De er kendetegnet ved at de rejser hvad amerikaneren Martin Hollis kalder for lukkede spørgsmål: 1) Dagliglivets problemer, som giver anledning til konkrete spørgsmål, hvis svar ikke kræver nogen særlig fremgangsmåde eller specialisering. Eksempel: Hvad er klokken? Hvornår skal vi spise? 2) Teknikkens problemer, som rejser konkrete spørgsmål, hvis svar kræver speciel metode eller fremgangsmåde, specialist-viden. Eksempel: Hvordan laver man et ur? Hvordan laver man en frikadelle? 3) Videnskabernes problemer, som resulterer i almene spørgsmål om principperne for metode og funktion. Eksempel: Hvordan virker et ur? Hvordan virker en frikadelle, dvs. hvilken næringsværdi har den og hvordan optages næringen i en krop?

Hvori består det lukkede ved lukkede spørgsmål? Dette spørgsmål besvarer Martin Hollis i *Invitation to Philosophy* fra 1985. Grænsetilfældet for et lukket spørgsmål (dagliglivets, teknikens og videnskabens) er når svaret allerede er kendt: Hvilket år døde Descartes? John F. Kennedy? Olaf Palme? Det er spørgsmål som tapper fra et lager af information; det er 'angreb' på hukommelsen. Denne slags spørgsmål er totalt lukkede, fordi svaret uden videre kan hentes frem. Andre spørgsmål er lukkede på en anden måde: Hvad er $2900100,273$ divideret med $82043,369$? Svaret er ikke umiddelbart kendt. Måske er det aldrig blevet regnet ud af nogen, så det er slet ikke kendt. Men med den rette teknik er svaret dog snart fundet, og den har vi. Når vi allerede har en udviklet teknik er spørgsmålene lukkede. Men hvad med et spørgsmål som f.eks. om der er små blå mænd et sted i vor galakse? Her er svaret ikke kendt, og den relevante teknik til at besvare det ej heller udviklet. Vi kan ikke gennemflyve galaksen fordi vi er ikke i stand til at bygge en passende raket. På trods af dette er der også her tale om et lukket spørgsmål. Det beror på, at det i princippet er muligt at afgøre spørgsmålet med et ja eller nej. I princippet. Vi kan nemlig udregne og formulere de betingelser der skal være opfyldt, for at en hypotese om små blå mænd kan siges enten at være sand eller falsk. Spørgsmålet kan teoretisk set besvares, fordi vi ved en del om de kemiske forhold der gør sig gældende i galaksen, om principperne og lovmæssighederne, og derfor også en del om muligheden for bestemte livsformer. I teorien, men ikke i praksis, kan vi sige at den rette teknik til at besvare spørgsmålet lader sig udvikle. I den forstand er spørgsmålet lukket.

Alle lukkede spørgsmål har noget til fælles. De er veldefinerede. Lukkede spørgsmål svarer på en måde til 'kortlægning'. Kortlæggeren, geografen, kommer til nyt land med et blankt stykke papir, men hans problem er veldefineret, nemlig at reproducere de ting eller det landskab

der er: bjerge, dale, træer, søer og drager. Genetikere arbejder idag på at kortlægge menneskets gener. Deres opgave er ligeledes veldefineret, for så vidt der er enighed om hvad et gen er for noget. Et spørgsmål er lukket, hvis de ord og begreber der indgår i det, er veldefinerede, dvs. er velafgrænsede så de hverken er flertydige eller vage. Hvis denne klarhed er tilstede, skyldes det at spørgsmålene rejses inden for en ramme af filosofiske antagelser, som tages for givet. Et lukket spørgsmål bér således om information indenfor en eksisterende begrebsramme: De antagelser, værdier og principper, der bestemmer, hvad man bør mene og tro, det sæt af begreber og regler som styrer hvad vi får ud af erfaringer og bestemmer indholdet af hvad der menes med f.eks. verden, velfærd, rigtig og forkert osv.

Men på et ubestembart punkt kan et spørgsmål blive en trussel mod rammen selv, nemlig hvis det åbner sig. Dette er sket i det øjeblik, man gør sig tanker om, hvordan spørgsmålet kan besvares, dvs. i det øjeblik man ikke længere fokuserer på hvad svaret er, men på hvilke betingelser der skal være opfyldt, for at et svar kan gives. Åbenheden beror på, at der hersker uklarhed om betydningen af et eller flere af de begreber, der indgår i spørgsmålet. Dagligdagens, men også teknikkens og videnskabens lukkede begreber kan på denne måde åbne sig og give anledning til refleksion: Når f.eks. genterapi muliggør behandling af svære sygdomme meget tidligt i fosterstadiet, men også af mindre væsentlige genetiske defekter af kosmetisk art, så rejser det spørgsmål om hvilke hensyn der vejer tungest: fosterets, forældrenes eller samfundets. Et spørgsmål i denne sammenhæng kunne gå på hvornår fostret opnår status som retssubjekt? Svaret afhænger af, hvad begrebet 'retssubjekt' betyder. Altså hvad er de essentielle karakteristika, der er relevante i denne sammenhæng, hvilke er kriterierne? At der er bevidsthed? Men hvad vil det sige at have bevidsthed? At fostret kan registrere ydre påvirkning, at det kan percipere, at det kan lide? Eller skal der være selvbevidsthed? Svaret på det oprindelige spørgsmål kan først gives, når der er enighed om, hvilke nødvendige betingelser 'et noget' skal opfylde for at være et retssubjekt. Med svaret forvandles det åbne filosofiske spørgsmål til at være et lukket spørgsmål med faste begrebskendemærker, som gør det anvendeligt i dagligdags-sammenhænge. Åbne spørgsmål er filosofiens spørgsmål!

Er der bevidst liv et andet sted i universet end på jorden? Umiddelbart er det et lukket spørgsmål stillet indenfor én begrebsramme. Men det kan hurtigt blive til et åbent spørgsmål, eftersom dets svar kræver en afklaring af, hvad der menes med bevidst liv. Hverken svaret eller nogen teknik er givet, og sidstnævnte kan næppe udvikles, hvis der hersker uklarhed om betydningen af det centrale begreb der indgår i spørgsmålet. Vi kender dermed ikke spørgsmålets sandhedsbetingelser, dvs. hvilke betingelser der skal være opfyldt for at et svar kan gives. Hvad skulle vi egentlig lede efter hvis vi nu antog at det var muligt at gennemsøge universet? Vi kan med Martin Hollis spørge om terningformede gasarter kan være bevidst liv? Eller hvad med planeter? Optræder bevidsthed kun sammen med fysiske kroppe eller organismer? Skal der være et nervesystem, som vi kender det hos pattedyr, for at der kan være bevidsthed? Vi er således tvunget til at gøre os tanker om, hvordan spørgsmålet kan besvares. Vi er nødt til at bestemme

hvad vi mener med 'bevidst'. Men så er vi i fuld gang med at filosofere. Åbne spørgsmål truer den begrebsramme, inden for hvilken de rejses og truer dermed selve grundlaget for at stille og besvare spørgsmålet. Dette er filosofiens særkende.

Dagligdagens, teknikens og videnskabens lukkede spørgsmål kan åbne sig og give anledning til filosofisk refleksion. Teknologiske nyskabelser eller nye relationer mellem mennesker kan tvinge os til at åbne hidtil lukkede spørgsmål. Mit møde med en teknologi som computeren eller med en flygtnings fremmedartede kultur kan f.eks. provokere mig til at overveje nøjere hvem jeg er. I filosofiundervisning hvor der arbejdes med at analysere de begreber der indgår i spørgsmål og teorier, arbejdes der med åbne spørgsmål. Og når de lukkede begreber vi anvender i det daglige på denne måde åbnes er det direkte måden vi betragter og forstår verden på der problematiseres. Åbne spørgsmål kan derfor direkte resultere i en ændring af vores metafysiske og erkendelsesteoretiske forståelse, dvs. opfattelsen af hvad der er, og dermed hvad vi ved og ikke ved og vores måde at 'kortlægge' på. Men dermed berøres også spørgsmålet 'hvem vi er?', dvs vores livsfilosofiske og etiske forståelse ændres. Kort sagt: filosofien er selvransagelse.